

LUGEJA TEEKOND JA KRIITIKU TÖÖ

Mudlum. Ümberjutustaja. Tartu: Elusamus, 2017. 302 lk.

Mudlumi „Ümberjutustaja”, kogumik, mis pakub valikut tema nii ZA/UM-i veebilehel ja ERR-i kultuuriportaalis kui ka trükiajakirjanduses ilmunud arvustustest ja esseedest, on üldiselt sümpaatne raamat. Kogumikku koon-

datud tekstid on meeldivalt ladusad ja haaravad ning raamat ise on, kas siis tahtmatult või tahtlikult, pandud kokku osavusega, mida võib samuti sümpaatseks pidada: justkui vabandavalt, ent siiski kindlameelselt teeb Mudlum nii eessõna kui ka mitmes tekstis leiduvate ääremärkuste kaudu lugeja n-ö relvi tuks, välistab pretensioonid, rõhutades

oma asjaarmastaja positsiooni ning eita-des ka igasuguseid struktuurilisi püüd-lusi koostamisel.

Siin peitub aga kogumiku üks para-dokse: ainese poolest on tegu tõesti eklektilise raamatuga, kus leidub nii vanade Loomingu Raamatukogu numb-rite lugemismuljeid kui ka uudiskirjan-duse käsitlusi, struktuurilt kipub see siiski tervikut moodustama. Ehkki teks-tid pole autori sõnul järjestatud mingi-sugusele kontseptsioonile toetudes, saab „Ümberjutustajas” jälgida üsna kronoloogiliselt nii kirjutaja kriitikuteed (sest valdavalt on eespool varasemad, peamiselt ZA/UM-is avaldatud tekstid ning raamatu teises pooles hiljem trüki-ajakirjanduses ilmunu) kui ka liikumist juhuslike lugemismuljete juurest suuremate üldistuste poole. Kirjandus-arvustuste kõrval kogumikku hõlmatud üldisemad esseistlikud kirjatööd ning paar teatri- ja filmimõtisklust on samuti järjest sattunud. Eessõnas ning mujalgi rõhutatud pretensioonitusele räägivad kogumiku viimased tekstid sisuliseltki vastu: lõpust leiame peamiselt metakrii-tilisi mõtisklusi, milles on üksjagu kont-septuaalsust, isegi programmilisust, muuhulgas kultuuripoliitilisi arutlusi. Vaatamata sellele, et nii mõneski tekstis näitab kirjutaja oma positsiooni üldisest kriitikapildist või n-ö päris kriitikast (viimast küll selgelt määratlemata) väljaspool olevana, pühendab ta rohkelt tähelepanu just kriitika ja kriitiku rol-
lile.

Niisiis ei saa selle kogumiku puhul rääkida üksnes mugavusest, mida pakub lugejale ühe arvustaja tekstide koondamine raamatukaante vahele. Siin on olemas üldistuspotentsiaal, võimalus jälgida nii kirjanduskriitiku kujunemis-lugu kui ka tema kirjandus- ja kriitika-käsitust. Kui vaadata raamatu enam-vähem kronoloogilist kulgu, on ühtlasi näha, kuidas kompositsioon hilisemates tekstides esimestega võrreldes tiheneb ja stiil muutub lihvitumaks. Olgugi et autor ise seda muutumist tähelda-des tõdeb mõningase kahjutundega ka

värskuse kadumist ja konformismi kal-dumist (lk 6–7), kõnetavad esimesed, pisut lõdvalt komponeeritud ja kõikuva stiiliga muljejagamised just tänu koond-pildile märksa paremini, kui nad seda üksikuna suudaks, ning „Ümberjutusta-jat” võib kirjeldada oksüümoroniga eba-ühtlane tervik.

Mudlumi lähenemine teostele on enamasti rõhutatult isiklik, sageli põi-mitakse sisse olmedetaile, taustu, olu-kordi, meeleolusid, milles üht või teist raamatut loetakse. Sealjuures on tema ampluaa lai, paistab, et sihilikult – ta loeb arvustajapilguga juba mainitud Loomingu Raamatukogu vanu numb-reid, aga ka näiteks Mart Kadastiku, Mari Vallisoo, Peeter Sauteri ja Rutt Hinrikuse raamatuid. Proosateoste puhul saab lugeja aimu nii süžeesest kui ka tegelastest ning mitmesugustest detailidest, olgu nendeks motiivid, üksi-kud sündmused või lõigud, mis on kir-jutaja tähelepanu pälvinud. Hilisema-tesse tekstidesse on rohkem põimitud ka märkusi teose stiili kohta. Kirjeldusi saadavad tihti mitmesugused arvus-tatavate teoste pinnalt tekkivad isikli-kud seosed ja mõttekäigud, mis on eriti mitteilukirjanduslike teoste käsitluste lähtepunktiks. Enamasti kujuneb luge-jal üsna selge arusaam nii arvustatava teose laadist ja sisust kui ka kirjutaja hoiakust selle suhtes.

Üks kirjanduskriitikas sageli harras-tatav lähenemisviis, mida Mudlum üld-juhul ei kasuta, on arvustatava teksti vaatlemine üldisemate kirjandusprot-sesside, autori ülejäänud loomingu või kirjandusloo kontekstis. Taustatead-miste fragmentaarsus ning teatud insti-tutsionaalse staatuse puudumine, samas võimendatud kujutus „teaduslikust” või „professionaalsest” lähenemisest pais-tab muuseas Mudlumit aeg-ajalt paina-vat, nagu lasevad aimata tekstikohad „osad lood on natuke poolpidused, teised jälle paksult viidetega varustatud nagu mingid teadustekstid” (lk 5) ja „mida saan mina öelda Pessoa kohta, Portugali kohta, luule kohta, ei mingeid teadmisi,

järeldusi, võrdlusi. Ainult läbitunneta-mata mulje.” (lk 37)

„Ümberjutustaja” kohta on juba nenditud,¹ et selles ignoreeritakse nii mõndagi nendest soovitustest, mida jagab kriitikaaruteludes peaaegu kultustekstiks kujunenud Märt Väljataga „Paar palvet retsensendile.”² Nende nõuannete seas on aga toonitatud vajadust olla hinnanguline, mida Väljataga sõnul kipuvad sageli vältima akadeemilise taustaga kriitikud. Hinnangut ennast ei pruugigi olla keeruline anda, küll aga on sageli probleemiks selle vormistamine, ent siin on Mudlumil käes vähemalt üks võimalik viis – seesama ümberjutustamine. Elades sisse sellesse akadeemilisse maailma, mille suhtes Mudlum paistab teravat distantssi tunnetavat, kulub noortel humanitaaridel sageli aastaid, et lisaks teadmiste omandada teaduslikku uurimusse sobiv väljendusviis ehk nn akadeemilise kirjutamise oskus, „teaduslik keel”. Kui aga mõni neist oma akadeemilisel teekonnal satub proovima kätt milleski muus, näiteks arvustamises, võib teda ootamatult tabada valus tõdemus, et vähemalt sama palju aega ja vaimujõudu kulub sellest keelest vabanemiseks. Akadeemilisest kirjanduslikust taustast, aga ka näiteks nn kirjanikukriitikale sageli omasest pieteeditundest kammitsemata kirjutajana ning ümberjutustamise kunsti üha arendades on Mudlum kujundanud oma hinnangute vormistamiseks meetodi, mis eriti haaravalt ja vaimukalt ilmneb kirjutistes just neist raamatutest, mis talle pigem ei meeldi, näiteks Mart Kadastiku „Suvi sulab talvel” või Reelika Lootuse „Jälitata”.

Irooniaga võrreldavad ümberjutustusel, mis teravalt osutab lõdvalt seotud või meelelahutuslikule sõzele, on muidugi oht kalduda epateerimisse, muutuda pigem ilukirjanduslikuks žanriks või eesmärgiks iseeneses. Ühe lugemis-

¹ J. ROSS, Kriitika kui kodanikualgatus. – Sirp 13. IV 2018.

² M. VÄLJATAGA, Paar palvet retsensendile. – Sirp 28. X 2005.

muljete kokkuvõtte avab Mudlum, tunnistades oma sümpaatiat negatiivse hinnangulisuse vastu: „[---] sellisest hirmus halvast raamatust saaks ju eeskujuliku raamatututvustuse just sellises lahmis, mahategevus stiilis, nagu mulle meeldib” (lk 16). Ometi on enamasti tema arvustustes kui mitte kõige kirjaniku valimatut imetlust, siis vähemalt kaalutletud austust ka esmapilgul mõistmatu või kummalise vastu. Tihti otsib Mudlum teosest ka mingit „kiiksu” – midagi, mis esmapilgul veidrana tunduva või mitte eriti paeluva raamatu huviväärseks teeks – või seab kahtluse alla mitte kuigi mõjusa esmamulje, püüdes lugedes leida seda, mis kõnetaks, avaks teose uue nurga alt. Olles küll teadlikult subjektiivne arvustaja, tegeleb ta samal ajal ka oma isikliku lugemiskogemuse üsna ausa peegeldamisega.

Eeskätt ongi Mudlum arvustajana selgelt lugejakeskne, sõnastades ühes oma kriitikamõlgutuses selle, mida võiks pidada tema enda kriitikuhoiaku tuumaks: „Hea arvustuse harva täidetud kriteerium on käsitletava kirjatöö vastu huvi äratamine. Seda võib vabalt teha ka säravalt hukkamõistev lahmimine.” (lk 211) Lugejaks on muidugi esmajoones arvustaja ise, edasi aga juba tema vahendustekstide lugejad. Tõsi, kohati võib lugejale suunatus pädida pisut veidrana mõjuvate loosungite ja paotosega, nagu „Ärgake, te tuimad inimeseloomad! Ostke raamat!” (lk 146) muidu tekstikeskses Vallisoo-arvustuses, mis küll otseselt pole vastuolus Mudlumi üldise stiiliga, ent pisut tasakaalukamas sõnastuses äratakse ehk rohkemgi huvi.

Olgugi et Mudlumi kirjanduskäsitlus näib raamatu- ja lugemisarmastuses hierarhiaid vältiv, ehkki sealjuures mitte nivelleeriv, kätkeb „Ümberjutustaja” selleski vallas väikest paradoksi: oma metakriitilistes arutlustes igatseb Mudlum just ühtsemat kultuuriruumi (lk 259). Ehkki ühtsus ei pruugi tähendada liigitamist või kirjanduspildi jõulist struktureerimist, jõuab ta kogumiku

viimases tekstis „Õunalõhn ja lumi katustel” kirjutamiskriisist ja arvustuste lugemisest kõnelemise kaudu siiski kaardistuse kujundini, poetiseerides orienteerumist kirjandusmaastikul – ühtlasi mainides „tõeliselt suuri kalu”, kes justkui tähistaksid uurijatüüpi kriitikuid, seega ehk pisukese ironiagagi? – võrdlusena omaaegse „15 numbri mänguga” (neil, kellele mänguttav pole, tasuks vaadata lk 287–288), kus numbreid asendaksid kirjanike nimed. Pealtnäha paradoksi aitab ehk selgitada asjaolu, et kirjutades-arvustades on Mudlum tegelnud üha rohkem just kriitikutöö mõtestamisega: lugejana sageli n-ö puhtalt lehelt lähenedes muutub kriitikuankeet järjest struktureeritumaks.

Võimalik, et „Ümberjutustaja” oma pretensioonitus programmilisuses aitab muu hulgas sammukese Mudlumi igatsetud ühtsusele lähemale, annab oma

täitepanuse tühikusse, mis haigutab keset meie kirjandusarutelusid ja kasvab koos üha mitmekesisemaks ja kilustunumaks muutuva raamatumaailmaga. Inimeste lugemus on üha erinevam, kokkupuutekohti on vähem ning koos sellega kahanevad võimalused raamatutest ja lugemismuljetest lihtsalt, väljaspool akadeemilist situatsiooni rääkimiseks, samuti oskus seda teha. Niisugused lugejale suunatud, kuid reklaamifunktsioonist vabad ümberjutustamised, olgu need kirja pandud kiindumuse, kerge muige või lausa nõutusetundega, rohkema või vähema analüüsi saatel, aitavad seda oskust meelde tuletada. Seega tasuks ümberjutustamisostkust igal juhul arendada. Heas usus, et vahe-
tut muljet ja väljenduslikku lihvitust on siiski võimalik kombineerida.

MARJA UNT